

ZÁKLADNÍ ZÁSADY INSOLVENČNÍHO ŘÍZENÍ

Tomáš Richter*

Abstrakt: Z procesně právního pohledu je insolvenční řízení zvláštním, samostatným druhem civilního procesu, vykazujícím několik specifík. Cílem tohoto článku je zahájit diskusi o taxonomii a obsahovém vymezení základních procesních zásad tohoto specifického druhu civilního procesu, což je úkol, kterému se místní právní teorie dosud dostatečně nevěnovala. Tento článek je strukturován tak, že v části první pojednává o vybraných, pro insolvenční praxi zvláště relevantních ústavních zásadách společných všem typům civilního procesu, a upozorní na ty specifické aspekty insolvenčního řízení, které mohou především vést k jejich ohrožení. V části druhé článek navrhuje přehled zásad specifických insolvenčnímu řízení vedenému podle českého insolvenčního zákona, a to jak těch, které jsou v insolvenčním zákoně vyjádřeny explicitně, tak těch, které z něj vyplývají implicitně. V části třetí se článek věnuje vybraným obecným zásadám civilního procesu a jejich aplikaci v insolvenčním řízení. Část čtvrtá obsahuje stručný závěr. Z hlediska osobního rozsahu je článek omezen na principy insolvenčního řízení vedeného ohledně obchodních korporací.

Klíčová slova: *insolvence, ústavnost insolvenčního řízení, právo na spravedlivý proces v insolvenci, zvláštní procesní zásady insolvenčního řízení, odpovědné zásady civilního procesu*

1. ÚSTAVNÍ ZÁSADY INSOLVENČNÍHO ŘÍZENÍ

Mezi klíčové, explicitně vyjádřené ústavní principy civilního procesu, patří nezávislost a nestrannost soudu (čl. 81 a 82 Ústavy a čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod), zákaz odnětí zákonnému soudci (čl. 38 odst. 1 Listiny základních práv a svobod), rovnost účastníků řízení (čl. 96 odst. 1 Ústavy a čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod) a právo na projednání věci veřejně, bez zbytečných průtahů a v přítomnosti účastníka tak, aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům (čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod). Tyto a další, judikatorně definované principy, bývají někdy shrnovány pod pojem „právo na spravedlivý proces“ (*right to fair trial*), který je ve „sběrné klauzuli“¹ článku 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod vyjádřen slovy „každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu“, respektive v článku 6 Evropské úmluvy o lidských právech (*European Human Rights Convention*) slovy „každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích“.²

* JUDr. Tomáš Richter, LL.M., Ph.D. Autor působí jako Of Counsel v pražské kanceláři Clifford Chance LLP a jako vyučující na Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Struktura příspěvku je inspirována textem PRÜTTING, H. Allgemeine Verfahrensgrundsätze der Insolvenzordnung. In: K. Fuchs (ed.). *Kölner Schrift zur Insolvenzordnung. Das neue Insolvenzrecht in der Praxis*. 2. Auflage. Berlin: Herne, 2000, s. 221 an., který ovšem zvolil opačné pořadí tématu druhého a třetího. Tento text pochází v převážné části z druhého vydání monografie *Insolvenční právo*, které vyjde v druhé polovině roku 2016 v nakladatelství Wolters Kluwer. E-mail: Tomas.Richter@CliffordChance.com.

¹ KÜHN, Z. In: D. Kosař – M. Antoš – Z. Kühn – L. Vyhnánek. *Ústavní právo. Casebook*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 550.

² Zajímavé je, že český překlad textu Úmluvy zveřejněný Evropským soudem pro lidská práva nevytíhuje stejně silně jako anglické znění podmíněnost aplikace článku 6 odst. 1 tím, aby se jednalo o případy, kdy je rozhodováno o soukromoprávních právech a povinnostech – srov. anglické znění „In determination of his civil rights and obligations [...], everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an

1.1 Nezávislost a nestrannost insolvenčního soudu

Nezávislost a nestrannost insolvenčního soudu může být v praxi podnikatelských insolvencí ohrožena především korupčními nabídkami či jinými pokusy o nelegitimní ovlivnění rozhodování insolvenčního soudce. S přihlédnutím k hodnotě majetku realokovaného ve velkých korporacích insolvencích je zjevné, že prostor pro korupční nabídky se zde snadno může pohybovat i v řádu desítek milionů korun – tedy o dva až tři řády výše, než tomu zpravidla je u pravomocně potrestaných případů soudcovské korupce,³ a řádově ve výši celoživotního čistého platu soudce. Obrana účastníků insolvenčního řízení proti ohrožení jejich ústavních práv tímto typem útoku je extrémně obtížná, jelikož bez techniky policejního, respektive zpravodajského charakteru nelze zpravidla tento druh nedostatku nezávislosti a nestrannosti soudce vůbec procesně relevantním způsobem namítnout. Procesní obrana je dále komplikována tím, že pravidlo § 14 o. s. ř., které k prosazení ústavního práva na nezávislý a nestranný soud v civilním procesu slouží, v odstavci 4 výslovně stanoví, že „*důvodem k vyloučení soudce nejsou okolnosti, které spočívají v postupu soudce v řízení o projednávané věci nebo v jeho rozhodování v jiných věcech*“. Ačkoli toto pravidlo je snad udržitelné v podmínkách běžného sporného řízení, kde se v drtivé většině případů vede spor ohledně minulých, a tedy statických skutkových okolností, a kde *ex post* náprava podjatosti soudce prostřednictvím odvolání proti rozhodnutí ve věci samé (§ 205 odst. 2 písm. a) o. s. ř.) může mít pro právní pozici strany, jejíž ústavní právo bylo porušeno, reálný reparatorní význam, insolvenční řízení je v tomto ohledu procesem diametrálně odlišným. Již samotný způsob vedení insolvenčního řízení (tj. „*postup soudce v řízení o projednávané věci*“) totiž zpravidla předznamenává i výsledek insolvenčního řízení (hodnotu majetkové podstaty, okruh potenciálních zájemců o její nabytí, výši a/nebo poměr uspokojení věřitelů), a to nevratně. Téměř doslova zde platí, že „*cesta je cíl*“. V případech, kdy existuje podezření na nedostatek nezávislosti a/nebo nestrannosti insolvenčního soudce, lze toto podezření zpravidla dokumentovat (jinak, než policejní či zpravodajskou technikou) právě jen na způsobu, jakým insolvenční soudce řízení vede. A případně ještě na způsobu, jímž rozhodoval v jiných insolvenčních řízeních, jichž se účastnila stejná či obdobná koalice osob, jimž (či jejichž korporacím *alter egum*) se soudce zdá stranit – což je ovšem druhý výslovně vyloučený argument pro podjatost soudce. V komentářové literatuře bylo již navrženo, že ustanovením § 14 odst. 4 o. s. ř. by soud posuzující podjatost soudce neměl být vázán tam, kde by z „*postupu soudce vyplývala zjevná strannost a porušování zásady rovnosti účastníků*“.⁴

independent and impartial tribunal established by law.“ Srov. MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 41 an. Toto znění článku 6 odst. 1 vedlo v minulosti při aplikaci Úmluvy v insolvenčním kontextu až k rozhodnutím, podle nichž např. čisté procesní pravidla insolvenčního práva nejsou pravidly, která se dotýkají soukromoprávních práv a povinností (srov. APeldoorn, J. C. V. *Human Rights in Insolvency Proceedings*. Deventer: Kluwer Legal Publishers, 2012, s. 170). Takový závěr se jeví jako vysoce diskutabilní a judikatura Evropského soudu pro lidská práva také není v této otázce stabilní (srov. ibidem, s. 171). Pro naše účely je každopádně podstatné, že právo na spravedlivý proces dle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod je v tomto ohledu vyjádřeno širěji a otázkou, zda předmětem daného insolvenčního řízení či rozhodnutí jsou či nejsou substantivní soukromoprávní práva a povinnosti, se pro naše potřeby není třeba zabývat.

³ ČTK. Soudce Havlín si za korupci odpyká pět let a tři měsíce vězení. 11. 2. 2016. Dostupné z: <www.ceskenoviny.cz>.

⁴ JIRSA, J. In: J. Jirsa a kol. *Občanské soudní řízení. Soudcovský komentář. Kniha I. § 1-78g občanského soudního řádu*. Praha: Karel Havlíček, 2014, s. 89.

Vcelku je však třeba konstatovat, že kriminálnímu jednání lze prostředky civilního procesu čelit jen velmi obtížně a že bez ochrany ze strany výkonné moci, respektive trestní justice poskytované v reálném čase, v takových případech prakticky nelze ústavní legitimitu insolvenčního řízení prosadit.

1.2 Zákaz odnětí zákonnému insolvenčnímu soudci

Důležitou ústavní pojistkou nezávislosti a nestrannosti soudu je zákaz odnětí zákonnému soudci dle čl. 38 odst. 1 Listiny základních práv a svobod. K jeho prosazení v civilním procesu slouží pravidla o přidělování věcí (spisů) jednotlivým soudcům daného soudu v souladu s rozvrhem práce podle § 41 a násl. zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích.⁵ Klíčovým způsobem procesní obrany účastníka insolvenčního řízení mají cího důvodné pochybnosti o nezávislosti a/nebo nestrannosti insolvenčního soudce by proto mělo vždy být prozkoumání způsobu, jakým bylo insolvenční řízení soudci přiděleno (srov. § 42 odst. 2 zákona o soudech a soudcích), a v případě zjištění nesrovnalostí namítnutí takových nesrovnalostí v odvolání proti dalšímu rozhodnutí, proti němuž bude odvolání přípustné [§ 205 odst. 2 písm. a) o. s. ř.] nebo v žalobě pro zmatečnost [§ 229 odst. 1 písm. f) o. s. ř.].

Příznačné je, že průvodním jevem těch kontroverznějších insolvenčních řízení bývá zjištění, že věc ve skutečnosti nebyla přidělena v souladu s rozvrhem práce.⁶

Na principu zákazu odnětí zákonnému soudci po zásluze skončila i (pravděpodobně dobře míněná) „první generace“ rozvrhů práce reagujících po 1. 1. 2008 na nabytí účinnosti insolvenčního zákona (zákon č. 182/2006 Sb., (dále jen „ins. z.“) a snažících se dosahovat specializace na některé druhy řešení úpadku přerozdělením věcí po zahájení insolvenčního řízení.⁷

Zásada zákazu odnětí zákonnému soudci se v insolvenčním kontextu naposledy dostala k přezkumu ústavnosti v souvislosti s pravidlem § 160 odst. 2 ins. z. ve věci *Lomaya*, v důsledku názoru většiny pléna Ústavního soudu na procesní způsob, jímž byla věc ÚS předložena, však nebyla meritorně rozhodnuta.⁸

Při stávajícím nápadu nových insolvenčních věcí je, zejména u soudů extrémně zatížených agendou oddlužení, čím dále méně udržitelná představa, že insolvenční návrhy, došlé insolvenčnímu soudu v týž den, je možné zaznamenávat ve skutečně chronologickém pořadí tak, jak na soud přicházejí. V roce 2013 (což je poslední rok, za nějž Ministerstvo spravedlnosti zveřejnilo na svých webových stránkách kompletní statistiky nových insolvenčních návrhů s rozdělením na jednotlivé krajské soudy) obdržely nejzatíženější

⁵ KOSAŘ, D. Rozvrh práce: klíčový nástroj pro boj s korupcí soudců a nezbytný předpoklad nezávislosti řadových soudců. *Právník*. 2014, č. 12, s. 1049 an.

⁶ Srov. usnesení sp. zn. 12 VSOL 2/2011-303 (24 ICm 1452/2010)(KSBR 39 INS 398/2010) ze dne 6. 4. 2011 (*in re Oděvní podnik*) (v této věci jsou mé závěry ovlivněny právním poradenstvím, které jsem ve věci poskytoval). Srov. též usnesení sp. zn. 101 VSPH 283/2016-308 (28 ICm 3773/2014) (KSCB 27 INS 29347/2013) ze dne 16. 6. 2016 (*in re Heavy Machinery Services*).

⁷ Srov. např. usnesení sp. zn. 3 VSPH 608/2010-B-33 (KSPH 39 INS 2737/2010) ze dne 14. 9. 2010 (*in re I. H. C.*), sp. zn. 1 VSPH 965/2010-B-47 (KSPH 36 INS 9175/2009) ze dne 25. 10. 2010 (*in re Con Invest*) nebo sp. zn. 3 VSPH 790/2010-B-46 (KSPH 39 INS 4256/2009) ze dne 16. 12. 2010 (*in re MAVET*).

⁸ Srov. usnesení ÚS sp. zn. Pl. ÚS 11/15 ze dne 9. 2. 2016 (*in re Roberti Lomaya*), k substanci srov. zejména nesouhlasná stanoviska soudců V. Šimíčka a K. Šimáčkové.

soudy přes 6500 insolvenčních návrhů (KS v Brně), přes 5000 insolvenčních návrhů (KS v Ostravě), respektive přes 4000 návrhů (KS v Plzni, Praze a Ústní nad Labem).⁹ Při 252 pracovních dnech to znamená v průměru přes 25 návrhů denně v Brně, přes 20 návrhů denně v Ostravě a přes 16 v Plzni, Praze a Ústní nad Labem. Realistická je přezkoumatelnost návrhů podaných prostřednictvím datových schránek či jiných elektronických rozhraní, u poštou doručených návrhů je však přezkoumatelnost pořadí, v jakém návrhy přišly, přinejmenším sporná.

V této souvislosti by pozitivní změnou mohlo být nové ustanovení § 80a ins. z., navrhované ve vládním návrhu novely ins. z. obsaženém ve sněmovním tisku 785 z jara 2016, podle jehož odstavce 3 ve spojení s novým § 390a ins. z. by napříště návrhy na oddlužení přicházely zásadně datovými schránkami. Totéž by platilo ohledně osob, pro něž se zřizuje datová schránka bez žádosti.

1.3 Rovnost účastníků insolvenčního řízení – kontradiktornost insolvenčního řízení, rovnost zbraní

Ústavní příkaz rovnosti účastníků řízení se projevuje v řadě dílčích požadavků na způsob vedení insolvenčního řízení, označovaných někdy též jako princip „rovnosti zbraní“¹⁰ nebo princip kontradiktornosti řízení.¹¹ Princip kontradiktornosti řízení zaujímá v procesním právu čestné místo a bývá považován za nejzákladnější princip práva civilního procesu.¹² V judikatuře Evropského soudu pro lidská práva jsou oba principy označovány obdobně – např. jako příležitost seznámit se s přednesy ostatních stran a s důkazy jimi předloženými a jako opravdová příležitost se k nim vyjádřit,¹³ případně jako smysluplná příležitost prezentovat svou věc za podmínek, které stranu nevystavují podstatně nevýhodě ve srovnání s jejími procesními protivníky.¹⁴ V českém procesním právu je princip rovnosti stran vyjádřen poměrně abstraktním pravidlem § 18 odst. 1 o. s. ř., věta první, dále však též velmi specifickým pravidlem § 80 odst. 3 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, podle kterého platí, že: „*Soudce je povinen vykonávat svou funkci v souladu se zájmem na řádném výkonu soudnictví. Při své rozhodovací činnosti soudce zejména a) je povinen poskytnout každému účastníku řízení nebo straně soudního řízení anebo jejich zástupcům plnou možnost k uplatnění jejich práv; nesmí však od nich, s výjimkou případů stanovených zákony o řízení před soudy, jednostranně přijímat nebo jim podávat informace nebo s nimi jednat o skutkové podstatě projednávané věci nebo o procesních otázkách, které na ni mohou mít vliv, [...]*“.

Zvýrazněná pasáž vyjadřuje princip kontradiktornosti řízení a princip rovnosti zbraní velmi polopaticky – jde v podstatě o poněkud doslovnější přepis myšlenky, že v kontextu

⁹ Srov. INSOLVENČNÍ ZÁKON. Dostupné z: <<http://insolvencni-zakon.justice.cz/expertni-skupina-s22/statistiky.html>>.

¹⁰ MÓLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*, s. 236.

¹¹ WINTEROVÁ, A. In: A. Winterová – A. Macková. *Civilní právo procesní*, s. 68.

¹² APELDOORN, J. C. V. *Human Rights in Insolvency Proceedings*, s. 184.

¹³ Případy č. 11170/84, *Brandstetter v. Austria* ze dne 28. 8. 1991, čl. 66, nebo č. 12952/87, *Ruiz-Mateos v. Spain* ze dne 23. 6. 1993, čl. 63, citováno dle APELDOORN, J. C. V., ibidem, s. 185.

¹⁴ Případ č. 14448/88, *Dombo Beheer v. the Netherlands* ze dne 27. 10. 1993, čl. 33, nebo č. 17748/91, *Ankerl v. Switzerland* ze dne 23. 10. 1996, čl. 38, citováno dle APELDOORN, J. C. V., ibidem, s. 187.

kontradiktornosti soudního řízení nemá mít žádná ze stran zcela volný prostor k formulování své vlastní fikce, protože musí čelit tvrzením a důkazům druhé strany, která sleduje opačné zájmy.¹⁵ Dosti nešťastné je to, že toto výslovné a proto snadno aplikovatelné pravidlo zajišťující klíčové ústavní principy férového procesu je umístěno velmi neprominentně uprostřed zákona o soudech a soudcích, mezi pravidla, která působí spíše jako interní kodex soudcovského jednání, než jako místo, kde by strana soudního řízení hledala vyjádření základního principu procesního práva, chránícího její právní postavení. Toto legislativní řešení má sice tu výhodu, že pravidlo se vztáhne na všechny druhy soudního procesu, nevýhodou může ovšem být to, že někteří účastníci řízení či soudci si jej (nebo jeho praktické důležitosti) nemusejí být ani vědomi. Ostatně postup insolvenčního soudce, který ve vlastní kanceláři bez přítomnosti jiných účastníků insolvenčního řízení diskutuje s právním zástupcem jednoho z účastníků insolvenčního řízení zásadní skutkové a právní otázky dlužníkovy úpadku a nepřijde mu na tom ani nic divného či protiprávního, nevyžaduje dalších komentářů (jiných, než směrem k soudcovské samosprávě).¹⁶ V daném případě není z příslušné reportáže zřejmé, zda skutkový děj proběhl před 31. 12. 2013, kdy pravidlo § 80 odst. 3 písm. a) zákona o soudech a soudcích platilo v insolvenčním řízení v nemodifikované podobě, nebo po 1. 1. 2014. Tzv. revizní novela ins. z. provedená zákonem č. 294/2013 Sb. totiž zavedla v § 85 odst. 1 ins. z. zvláštní předpis k § 80 odst. 3 písm. a) zákona o soudech a soudcích. Důvodová zpráva k návrhu revizní novely (sněmovní tisk 929) ke změně § 85 odst. 1 ins. z. uvedla: „*Povaha insolvenčních věcí předurčuje insolvenční soud k tomu, aby v zájmu naplnění účelu insolvenčního řízení postupoval ve společném zájmu věřitelů tak, že i mimo rámec soudního jednání nebo jiného soudního roku přijme od některého z procesních subjektů zúčastněných na insolvenčním řízení informaci o skutkové podstatě projednávané věci nebo o procesních otázkách, které na ni mohou mít vliv, případně takovou informaci poskytne. Pro případ, že o takovém poskytnutí informace nelze s příslušným procesním subjektem sepsat protokol (není-li to možné vzhledem ke způsobu, jakým se procesní subjekt obrátil na insolvenční soud /např. telefonicky/), je insolvenční soud povinen o takto přijaté nebo poskytnuté informaci vždy pořádat záznam do insolvenčního spisu (jenž bude také zveřejněn v insolvenčním rejstříku). Tuto povinnost výslovně pojmenovává navržené doplnění § 85 insolvenčního zákona s tím, že náležitosti takového záznamu stanoví prováděcí právní předpis.*“ Ustanovení § 85 odst. 1 ins. z. ve znění platném po 1. 1. 2014 pochopitelně neprolamuje ústavní principy kontradiktornosti řízení a rovnosti zbraní. Jeho cílem je pouze zmírnit, s přihlédnutím k neodkladnosti situací vznikajících v insolvenčním řízení, absolutní zákaz komunikace soudu s některým účastníkem řízení bez přítomnosti ostatních stran, tj. mimo ústní jednání, stanovený v § 80 odst. 3 písm. a) zákona o soudech a soudcích; přikazuje ovšem učinit tak za okolností, které zajistí transparentnost a přezkoumatelnost obsahu takové komunikace. Ani po 1. 1. 2014 tedy rozhodně není přípustné, aby se insolvenční soudce scházel k projednání věci s právním zástupcem jen některého z účastníků řízení, bez ohledu na to, jak přínosné by se mu jeho výklady ohledně složité problematiky úpadku mohly zdát.¹⁷

¹⁵ SOBEK, T. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 93.

¹⁶ BLAŽEK, V. Soudce v Sisákově kauze věděl, že má v kanceláři policejní štěnici. *Hospodářské noviny*. 26. 2. 2016.

¹⁷ *Ibidem*.

1.4 Veřejnost a ústnost insolvenčního řízení

Ústavní princip veřejnosti projednání věci (čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod) byl v důsledku zavedení insolvenčního rejstříku významně posílen nejen oproti stavu podle ZKV, ale i oproti stavu panujícímu v českém civilním řízení obecně, kde je veřejnost omezena na ústní jednání a dále na vyhlášení rozsudku¹⁸ (§ 116 o. s. ř. a § 156 o. s. ř.) a kde přístup do soudního spisu mají zásadně jen účastníci řízení (§ 44 o. s. ř.).

Princip ústnosti (čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a čl. 96 odst. 2 Ústavy) je naproti tomu v českém insolvenčním řízení nadále potlačen na nejmenší únosné minimum¹⁹ – i v insolvenčních řízeních nepoznamenaných věřitelskou apatií, v nichž často mezi účastníky řízení probíhají ostré a opakované kontroverze, proběhne zřídka kdy jiné ústní jednání než povinné jednání přezkumné (§ 190 ins. z.) a povinné schůze věřitelů (§ 47 ins. z.). Insolvenční soudy přitom v průběhu insolvenčního řízení rozhodují o celé řadě dílčích, avšak pro výsledek řízení často zásadních práv a povinností účastníků řízení a nedostatek ústnosti projednání těchto dílčích sporů podle mého soudu škodí rozvoji kultury českého insolvenčního procesu nad míru, jakou by bylo možno akceptovat na konto urychlení insolvenčního řízení, v jehož zájmu je princip ústnosti potlačován. Platí přitom, že podle § 85 odst. 1 ins. z. je rozhodnutí nařídit k projednání kterékoli dílčí otázky ústní jednání nad rámec jednání zákonem přikázaných v diskreci insolvenčního soudu, ke škodě věci však není tato diskrece dostatečně využívána ani tam, kde by to výše majetku a dluhů, o něž jde, nebo složitost tvrzených skutkových okolností zcela odůvodňovala. Ostatně v precedentu *Exel proti České republice* může ležet určité jádro naděje na ústavní ochranu ve všech dílčích rozhodnutích, v nichž insolvenční soudy rozhodnou o právech a povinnostech účastníků insolvenčního řízení bez jediného ústního jednání – což s ohledem na ustanovení § 94 odst. 2 a 3 ins. z. a na způsob, jakým vrchní soudy tato ustanovení aplikují, zahrnuje dosti podstatnou část všech pravomocných rozhodnutí vydaných v tuzemských insolvenčních řízeních.

1.5 Zbytečné průtahy insolvenčního řízení

Ústavně zaručené právo na projednání věci bez zbytečných průtahů (čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod) je v insolvenčním řízení obzvláště relevantní proto, že – na rozdíl od drtivé většiny běžných civilních řízení – insolvenční řízení není vedeno ohledně statického skutkového stavu nastoleného v minulosti, ale ohledně aktuálního skutkového stavu (běžícího závodu/podniku insolventní korporace), který je průběhem insolvenčního řízení bezprostředně ovlivňován a jehož hodnota, a tedy i míra uspokojení věřitelů, na způsobu a rychlosti vedení insolvenčního řízení bezprostředně závisí. Jak bylo řečeno výše, v insolvenčním řízení platí více než kde jinde v civilním procesu, že „cesta je cíl“. Na druhou stranu ovšem platí i to, že „[r]ychlost řízení může být uvažována až v rámci konkrétního – spravedlivého – procesu. Proces, byť by byl garantován jako ‚rychlý‘, by neměl rozumného smyslu, pokud by nebyl spravedlivý, negarantoval spraved-

¹⁸ Vyhlášení rozsudku nemá v insolvenčním řízení žádnou zjevnou paralelu – snad s výjimkou projednání konečné zprávy v konkursu, k němuž se povinně nařizuje ústní jednání dle § 304 odst. 3 ins. z.

¹⁹ Jako memento by v insolvenčním kontextu mělo pro soudy všech instancí, včetně Ústavního soudu, sloužit rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci č. 48962/99, *Exel proti České republice*, ze dne 5. 7. 2005. Srov. MOLEK, *Právo na spravedlivý proces*, s. 231 an.

*livý výsledek, tedy (mj.) pokud by v něm neměl každý možnost domáhat se ochrany svého práva (jde o pojmovou součást procesu). Základní právo dle čl. 36 odst. 1 Listiny každého na ochranu svého práva, realizovatelné v řízení, z povahy věci předchází rychlosti tohoto řízení, je jeho obligatorním východiskem. Jinak by se proces a v něm i jeho rychlost prakticky stávaly samoúčelem.*²⁰

Dynamická povaha skutkových okolností (stav dlužníkovy závodu), ohledně nichž je insolvenční řízení vedeno, sama o sobě znamená, že tam, kde majetková podstata dosud vykazuje významnou hodnotu, budou průtahy v rozhodování insolvenčních soudů znamenat buďto degradaci této hodnoty, nebo její zachování nějakým jiným – mimoprocením – způsobem (v benigních případech např. komerčním řešením typu postoupení pohledávek účastníků insolvenčního řízení na osobu, v jejíž valuaci majetkové podstaty nehraje nerozhodnutá právní otázka klíčovou roli). Tato okolnost se projevuje na všech instancích, především ale na instanci dovolací, kde lhůty, v nichž Nejvyšší soud insolvenční věci rozhoduje, znamenají, že zejména v reorganizačních řízeních se většina právních otázek vyžadujících dovolací rozhodnutí tohoto rozhodnutí vůbec „nedožije“, protože účastníci insolvenčního řízení jsou v mezidobí komerční realitou donuceni najít jiné řešení. To sice na jednu stranu svědčí o životnosti a flexibilitě tržního uspořádání společenských vztahů, na druhou stranu to ovšem může vést k celospolečenským ztrátám a v každém případě to limituje judikaturní rozvoj insolvenčního práva.

1.6 Právo na spravedlivý insolvenční proces obecně

Ústavně zaručené právo na spravedlivý proces ve své obecné, „sběrné“ poloze přirozeně chrání účastníky insolvenčního řízení proti týmž excesům, jako tomu je u účastníků každého jiného řízení – zejména tedy proti soudcovské libovůli, ať již se projevuje absurdním výkladem aplikovaného právního předpisu²¹ nebo tím, že právní závěry insolvenčního soudu nemají oporu ve skutkových zjištěních²² či jinak.²³ Pro insolvenční praxi je však podstatné, že pravděpodobnost úspěšného a včasného zásahu Ústavního soudu není velká.²⁴ To je koneckonců logické – systém zpracovávající každý rok přibližně 30 000 nových řízení vedených před cca 130 prvoinstančními samosoudci za podmínky

²⁰ Nález ÚS sp. zn. Pl. ÚS 14/10 ze dne 1. 7. 2010 (*in re Bohemia Crystalex*), čl. 39, většinové stanovisko.

²¹ Srov. např. nález ÚS sp. zn. II. ÚS 703/16 ze dne 5. 4. 2016 (*in re Motorpal*).

²² Srov. např. nález ÚS sp. zn. IV. ÚS 1834/10 ze dne 22. 11. 2010 (*in re Oděvní podnik*). V této věci jsou mé závěry ovlivněny právním poradenstvím, které jsem v daném řízení poskytoval.

²³ KÜHN, Z. In: D. Kosař – M. Antoš – Z. Kühn – L. Vyhnánek. *Ústavní právo. Casebook*, s. 550 an.

²⁴ To platí především o „dílčích procesních rozhodnutích“ insolvenčních soudů – srov. např. usnesení ÚS sp. zn. II. ÚS 885/12 ze dne 31. 7. 2012 (*in re Oděvní podnik*). „Ústavní stížnosti by měla být napadána konečná a pravomocná meritorní rozhodnutí, nikoli však dílčí procesní rozhodnutí, i když jsou sama o sobě pravomocná, tedy přestože proti nim byly všechny dostupné opravné prostředky vyčerpány, pokud právní řád takové prostředky vůbec předvídá, srov. kupř. usnesení Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 292/05 ze dne 29. září 2005 (U 23/38 SbNU 587). I když z tohoto pravidla činí Ústavní soud výjimky, které záleží v možnosti napadnout i pravomocné rozhodnutí, které toliko uzavírá určitou část řízení nebo které řeší jistou procesní otázku, ačkoli řízení ve věci samé ještě neskončilo, je nutno poznamenat, že zde musí být, cumulative, splněny dvě podmínky. Jednak musí být takové rozhodnutí způsobitelné bezprostředně a citelně zasáhnout do ústavně zaručených základních práv či svobod, jednak je třeba, aby se námítka porušení ústavně zaručených základních práv nebo svobod omezovala jen na příslušné stádium řízení, v němž bylo o takové otázce rozhodnuto, *expressis verbis*, aby již nemohla být v rámci dalšího řízení (např. při použití opravných prostředků proti meritorním rozhodnutím, včetně ústavní stížnosti proti takovým rozhodnutím) efektivně uplatněna.“ (V této věci jsou mé závěry ovlivněny právním poradenstvím, které jsem v daném řízení poskytoval).

omezeného instančního přezkumu (§ 91 ins. z.) nelze budovat na představě, že jeho ústavní legitimitu bude regulovat výlučně patnáctičlenný ústavní tribunál, zasypávaný ročně tisíci ústavních stížností generovaných jinými rozhodovacími agendami. Pokud a dokud „běžní“ soudci nebudou sami sebe zcela samozřejmě vnímat jako strážce ústavnosti, bude český soudní systém vykazovat ve smyslu čl. 4 Ústavy *in extremis* takové parametry, jaké vykazuje v některých obzvláště tragických tuzemských insolvenčních řízeních.

2. SPECIFICKÉ ZÁSADY INSOLVENČNÍHO ŘÍZENÍ

Povaha insolvenčního řízení jako specifického druhu civilního procesu, jenž slouží výhradně k řešení úpadku či hrozícího úpadku, znamená, že insolvenční řízení je ovládnuto principy, jež v jiných druzích civilního procesu nenalezneme. Tato část předkládá možnou katalogizaci těchto principů pro účely insolvenčního řízení vedeného ohledně podnikatelů podle českého insolvenčního zákona.²⁵

2.1 Maximalizace uspokojení věřitelů

Zásada maximalizace uspokojení dlužnickových věřitelů, vyjádřená výslovně v § 1 písm. a) ins. z. i v § 5 písm. a) ins. z., *in fine*, je základním organizačním principem insolvenčního řízení vedeného dle ins. z. a základním interpretačním principem tohoto zákona.²⁶ Důvodová zpráva k § 1 ins. z. k tomu uvedla: „*Oproti stávající úpravě se jako účel zákona nově ohlašuje (§ 1 písm. a)) možnost řešit jeho prostřednictvím i hrozící úpadek dlužníka, s tím, že řešení dlužníkovu úpadku nebo hrozícího úpadku má kromě uspořádání majetkových vztahů k osobám dotčeným dlužnickovým úpadkem nebo hrozícím úpadkem vyústit v maximální možné a zásadně poměrné uspokojení dlužnickových věřitelů.*“²⁷

2.2 Zásadně poměrné uspokojení věřitelů

Princip zásadně poměrného uspokojení dlužnickových věřitelů (zásada *pari passu* či *par conditio creditorum*) vyplývající z § 1 písm. a) ins. z. a dále z § 5 písm. b) ins. z. je principem, jemuž v insolvenčním řízení podléhá uspokojení obecných věřitelů (tj. věřitelů nezajištěných ani nepodřízených). Důvodová zpráva k ins. z. (sněmovní tisk 1120, Poslanecká sněmovna 2005, IV. volební období, zvláštní část důvodové zprávy, k § 5) o zásadě *par conditio creditorum* uvádí, že „*zásada rovných možností věřitelů se prosazuje v rámci jejich poměrného uspokojování (§ 1 písm. a) osnovy) a v mezích dané skupiny věřitelů*

²⁵ Zatímco ústavní zásady popsané v části 1 jsou v principu univerzálně sdíleny (přínejmenším mezi národy západního civilizačního okruhu), na zásady popsané v této části 2 mohou mít národní právní úpravy odlišný náhled (a to i v rámci téhož civilizačního okruhu). V souladu s osobním vymezením rozsahu této publikace odhlížím od zásad, které jsou aplikovatelné pouze na řešení úpadku oddlužením (§ 1 písm. b) ins. z.).

²⁶ Srov. § 1 odst. 1 a § 2 odst. 3 zákona o konkursu a vyrovnání č. 328/1991 Sb., jež o výši uspokojení věřitelů neprojevovaly žádný výslovný zájem. Pro výhrady k takto pojaté koncepci insolvenčního řízení srov. např. WARREN, E. Bankruptcy Policy. *Chicago Law Review*. 1987, Vol. 54, No. 3, s. 775; GROSS, K. Taking Community Interests into Account in Bankruptcy. *Washington University Law Quarterly*. 1994, Vol. 72, No. 3, s. 1031; nebo KOROBKIN, D. Rehabilitating Values: A Jurisprudence of Bankruptcy. *Columbia Law Review*. 1991, Vol. 91, No. 4, s. 717.

²⁷ Sněmovní tisk 1120, Poslanecká sněmovna 2005, IV. volební období, zvláštní část důvodové zprávy, k § 1.

(*věřitelů stejného nebo obdobného postavení*)“ a že typickou výjimkou z této zásady je postavení zajištěných věřitelů. Slovy „*zásadně poměrné*“ uspokojení tak ins. z. vyjadřuje ideu, že zásada *pari passu* či *par conditio creditorum* se uplatňuje uvnitř skupin věřitelů vytvořených na základě pořadí jejich pohledávek tak, jak vyplývá z mimoinsolvenčního práva, nikoli napříč těmito skupinami.²⁸

2.3 Povinná konverze pohledávek věřitelů na pohledávky peněžní

Se zásadou poměrného uspokojení věřitelů úzce souvisí zásada povinné konverze pohledávek věřitelů na pohledávky peněžní.²⁹ Má-li být při distribuci výnosů insolvenčního řízení poměrné uspokojení pohledávek možné, je nezbytné, aby pohledávky na všechny různé druhy plnění byly konvertovány na pohledávky peněžité, u nichž jediných je zajištěna porovnatelnost a realizovatelné poměrné uspokojení.³⁰ Ustanovení § 175 ins. z. vyjadřuje právě tuto zásadu.

2.4 Rychlost a hospodárnost insolvenčního řízení

Ústavněprávní ochrana před zbytečnými průtahy v řízení není pro účely insolvenčního řízení adekvátním testem rychlosti. Jak bylo uvedeno již mnohokrát, rychlost (či pomalost) insolvenčního řízení může sama o sobě předznamenat jeho výsledek, jelikož řízení není vedeno ohledně statických, historických skutkových okolností, ale ohledně dynamických, aktuálních skutkových okolností. Stanoví-li tedy ustanovení § 5 písm. a) ins. z. že „*insolvenční řízení musí být vedeno tak, aby [...] se dosáhlo rychlého, hospodárného a co nejvyššího uspokojení věřitelů*“, klade na rychlost řízení akcent, jaký v běžném civilním procesu nenajdeme (jakkoli ustanovení § 6 o. s. ř. ukládá civilním soudům postupovat tak, aby ochrana práv byla rychlá a účinná).

Zásada hospodárnosti souvisí především s těmi elementy insolvenčního řízení, které se týkají levé strany dlužnickovy bilance a její správy. Jako při každé jiné správě majetku platí, že rozhodování o tom, jaké konkrétní kroky podniknout či nepodniknout, podléhá analýze nákladů a přínosů (*cost-benefit analysis*) takových kroků, a to v rozsahu překračujícím aplikaci běžného principu „hospodárnosti“ civilního soudního řízení.³¹

2.5 Povinná kolektivizace uspokojení věřitelů

Zatímco svět běžného civilního procesu (každopádně pak v řízeních sporných) je světem, v němž se v převážně bilaterálních řízeních rozhodují spory o individuální práva a povinnosti a přisouzené nároky se následně bilaterálně vynucují, svět insolvenčního řízení je markantně odlišný. Má-li insolvenční řízení překonat problém společného stat-

²⁸ Zásada *pari passu* se uplatní rovněž na uspokojení nových, postinsolvenčních pohledávek (§ 168 ins. z.), pokud z jejich civilněprávního zajištění (srov. § 41 odst. 1 ins. z., *in fine*) nebo z výslovných ustanovení zákona (srov. např. § 305 odst. 2 nebo 357 odst. 1 ins. z.) nevyplývá zvláštní priorita některých z těchto pohledávek.

²⁹ PRÜTTING, H. Allgemeine Verfahrensgrundsätze der Insolvenzordnung. In: K. Fuchs (ed.). *Kölner Schrift zur Insolvenzordnung. Das neue Insolvenzrecht in der Praxis*, s. 243.

³⁰ Ibidem.

³¹ WINTEROVÁ, A. In: A. Winterová – A. Macková. *Civilní právo procesní*, s. 72. Srov. např. rozsudek NS sp. zn. 29 Cdo 1400/2010 ze dne 18. 4. 2012 (R 110/2012), kde Nejvyšší soud při zpětném posuzování rozhodnutí insolvenčního správce nepojistit určitý majetek patřící do majetkové podstaty aplikoval zdrženlivost a analýzu nákladů a přínosů případného pojištění.

ku či sdíleného zdroje (anglicky *common pool*), což je úkol, k němuž především slouží, musí individuální postup věřitelů zakázat a nahradit jej postupem kolektivním. V ins. z. tomuto účelu slouží řada partikulárních pravidel (zejména však ustanovení § 109 ins. z.), principiálně je nicméně tato zásada vyjádřena v § 5 písm. d) ins. z., podle kterého platí, že „věřitelé jsou povinni zdržet se jednání, směřujícího k uspokojení jejich pohledávek mimo insolvenční řízení, ledaže to dovoluje zákon“.

2.6 Univerzální osobní dosah insolvenčního řízení

Se zásadou povinné kolektivizace úzce souvisí zásada univerzálního osobního dosahu insolvenčního řízení,³² znamenající, že insolvenční řízení má účinky na všechny dlužníkovy věřitele bez ohledu na to, jaký je právní důvod či pořadí jejich pohledávky, a bez ohledu na to, zda se řízení aktivně účastní či nikoli.³³ Má-li být prostřednictvím insolvenčního řízení „vyřešen“ dlužníkův úpadek či hrozící úpadek (§ 1 písm. a) ins. z.), pak jiný princip osobních účinků insolvenčního řízení ani není možný, zejména ne tam, kde insolvenční právo dlužníku umožňuje vyřešit úpadek či hrozící úpadek nekonkursními postupy, při nichž zanikají nezaplacené části dluhů.

Na straně dlužníků zásada univerzálního osobního dosahu insolvenčního řízení znamená, že insolvenčním řízením má být zásadně řešen úpadek všech dlužníků bez ohledu na jejich osobní status, nestanoví-li zákon výjimky (srov. § 6 ins. z. či § 316 odst. 2 a 3 ins. z.).

2.7 Respektování práv věřitelů nabytých před zahájením insolvenčního řízení

Insolvenční řízení je ve skutečnosti vedeno jen ohledně malého procenta dlužníků opouštějících trh,³⁴ což nutně znamená, že mezi všemi dlužníky je těch, kteří kdy využijí k exitu formu insolvenčního řízení, jen pouhý zlomek. Problém ovšem spočívá v tom, že předem nelze určit, kteří dlužníci se do insolvenčního řízení dostanou, a s potenciálním dopadem pravidel insolvenčního práva na jejich protistrany proto musejí počítat všichni účastníci tržních vztahů. Tento stav znamená, že *ex ante* náklady insolvenčního práva jsou již z povahy věci mnohonásobně vyšší, než jeho *ex post* náklady, tj. náklady na jeho použití v těch případech, kdy je insolvenční řízení ohledně některého z dlužníků skutečně zahájeno. U vědomí těchto souvislostí stanovuje § 5 písm. c) ins. z. zásadu, že „nestanoví-li tento zákon jinak, nelze práva věřitele nabytá v dobré víře před zahájením insolvenčního řízení omezit rozhodnutím insolvenčního soudu ani postupem insolvenčního správce“.

Jiným vyjádřením téhož principu je zásada, kterou T. Jackson vyjádřil slovy: „Úpadek je dost možná okamžikem, od kterého by systém individuálního vymáhání práv věřitelů měl být nahrazen systémem kolektivním. Úpadek však sám o sobě neodůvodňuje změnu vzájemných hodnot jednotlivých práv věřitelů, pokud taková změna není nutnou součástí přechodu ze systému individuálního vymáhání pohledávek na systém kolektivní.“³⁵

³² PRÜTTING, H. Allgemeine Verfahrensgrundsätze der Insolvenzordnung. In: K. Fuchs (ed.). *Kölner Schrift zur Insolvenzordnung. Das neue Insolvenzrecht in der Praxis*, s. 242.

³³ Mezi výjimečné případy, kdy zákon předinsolvenčním věřitelům umožňuje dosáhnout uspokojení jejich pohledávek mimo insolvenční řízení, patří např. realizace finančního zajištění nebo závěrečného vyrovnání podle § 366 ins. z.

³⁴ Srov. FELCMAN, M. Vývoj počtu a struktury zaniklých ekonomických subjektů v období 2006–2010. *Ekonomika a management*. 2011, roč. 2011, č. 3. Dostupné z: <<http://www.vse.cz/eam/140>>.

Nejvyšší soud vyjadřuje obdobný princip slovy: „Pro přesné vymezení obsahu práv a povinností dotčených prohlášením konkursu na majetek některého ze subjektů z těchto vztahů oprávněných nebo povinných je určující především zjištění, jaká práva či povinnosti by těmto osobám příslušely, kdyby konkursu nebylo. Teprve pak je nutno zkoumat, zda a v jakém směru zasahují do obecné úpravy ... práv [a povinností stran] ustanovení práva konkursního.“³⁶

Jinými slovy lze tuto zásadu vyjádřit tak, že v insolvenčním řízení zásadně nemá docházet k zásahům do vzájemného pořadí či do jiných substantivních parametrů pohledávek věřitelů, není-li takový zásah nezbytný k dosažení některého z cílů insolvenčního řízení. Opačný postup totiž nutně vytváří motivace k použití (zneužití) insolvenčního řízení k redistributivním účelům.

2.8 Rozhodovací autonomie věřitelů

V insolvenčním řízení koncipovaném na bázi tržního uspořádání vztahů vzniklých dlužníkovým úpadkem (spíše než na bázi dirigistického řešení úpadku veřejnou mocí) je klíčovou zásadou zásada, že průběh insolvenčního řízení je v rozhodném rozsahu svěřen rozhodovací autonomií věřitelů.³⁷ V ins. z. se zásada rozhodovací autonomie věřitelů projevuje v řadě konkrétních ustanovení, paradigmatickými projevy této zásady však jsou v kontextu korporačního úpadku zejména ustanovení § 150 a 151, § 316 odst. 4 a 5, § 339 odst. 3, § 347 a § 54 odst. 1 ins. z., slova za středníkem.

2.9 Osvobození dlužníka od nezaplacených dluhů při nekonkursním řešení úpadku

Je-li dlužníkův úpadek řešen nekonkursním způsobem (v korporačním kontextu tedy reorganizací), uplatňuje se na insolvenční řízení zásada osvobození dlužníka od dluhů, které podle věřiteli přijatého a soudem pravomocně schváleného reorganizačního plánu dlužník platit nemá (§ 356 odst. 1 ins. z.). Jiný princip nekonkursního řešení úpadku ani není možný, nemá-li právní úprava zkolabovat proto, že na straně věřitelů vytvoří motivaci insolvenčního řízení se jednoduše nezúčastnit a vyčkat na to, až jim ostatní věřitelé částečným prominutím svých pohledávek „předloží“ k plnému individuálnímu uspokojení oddluženou korporaci.

2.10 *Vis attractiva concursus*

Princip označovaný latinsky jako *vis attractiva concursus* vyjadřuje zásadu, že všechny právní otázky, které se dotýkají insolvenčního řízení, mají být rozhodnuty insolvenčním soudem, jehož pravomoc a příslušnost je pro tyto účely založena právě onou „přitažlivou silou konkursu“. Jedná se tedy o pravomoc a příslušnost založenou na věcné souvislosti.³⁸ ins. z. aplikaci principu *vis attractiva concursus* oproti předchozí právní úpravě zákona

³⁵ JACKSON, T. H. *The Logic and Limits of Bankruptcy Law*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1986, reprint Washington, D. C.: Beard Books, 2001, s. 21.

³⁶ Rozsudek NS sp. zn. 29 Odo 86/2003 ze dne 30. 11. 2004.

³⁷ PRÜTTING, H. Allgemeine Verfahrensgrundsätze der Insolvenzordnung. In: K. Fuchs (ed.). *Kölner Schrift zur Insolvenzordnung. Das neue Insolvenzrecht in der Praxis*, s. 244–245.

³⁸ SMID, S. *Grundzüge des Insolvenzrechts*. 4. Auflage. München: C. H. Beck, 2002, s. 25.

o konkursu a vyrovnání značně posílil – srov. např. ustanovení § 159 a 160 ins. z. (definice incidenčních sporů a výlučná pravomoc insolvenčního soudu k jejich rozhodování), § 231 ins. z. (výlučná pravomoc insolvenčního soudu rozhodovat o neplatnosti právních úkonů týkajících se majetku a závazků dlužníka), § 235 odst. 2 ins. z. (výlučná pravomoc insolvenčního soudu k rozhodnutí odpůrčích žalob) a po revizní novele též § 109 odst. 6 ins. z. (pravomoc insolvenčního soudu rozhodovat o účincích rozhodnutí a opatření přijatých v exekučních řízeních) nebo § 203a ins. z. (výlučná pravomoc insolvenčního soudu rozhodovat o povaze pohledávek uplatněných jako pohledávky za majetkovou podstatou).

2.11 Univerzální teritoriální dosah insolvenčního řízení

Insolvenční řízení podle ins. z. má zásadně univerzální teritoriální dosah, tzn. že se vztahuje i na dlužníkovu aktiva nacházející se mimo území České republiky (§ 111 odst. 1 zákona č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém). Toto téma ovšem v podrobnostech přesahuje rozsah i obsahové vymezení tohoto článku.

2.12 Restriktivní použití insolvenčního řízení

Insolvenční řízení je ve srovnání s jinými druhy civilního procesu specifické v tom, že v jednom procesu kombinuje řízení „nalézací“ (či *kvazi*-nalézací) i vykonávací (či *kvazi*-vykonávací). Jde tedy o řízení, „*při němž dochází k přímému výkonu práva, aniž by bylo nutné, aby předtím proběhl proces, končící pravomocným odsuzujícím rozsudkem. Právě proto, že insolvenční řízení v tomto smyslu představuje výjimku ze zásady, nesmí být jeho použití rozšiřováno mimo případy úpadku, zejména na obecné vymáhání pohledávek.*“³⁹ Projevem této zásady je striktní omezení předmětu insolvenčního řízení (a tedy dispoziční volnosti navrhovatele) na řešení dlužníkovu úpadku či hrozícího úpadku [srov. § 1 písm. a) ins. z.].⁴⁰

2.13 Poctivost dlužníkovu záměru

Obecná zásada poctivosti platí jak v civilním právu hmotném (§ 6 odst. 1 občanského zákoníku), tak v civilním právu procesním (§ 2 *in fine* a § 6, věta druhá o. s. ř.). Insolvenční právo však vedle toho zvláště zakotvuje zásadu poctivého záměru dlužníka, a to především u nekonkursních způsobů řešení úpadku – tedy v reorganizaci a v oddlužení. To jsou způsoby řešení úpadku, při nichž dlužník (v tuzemsku netradičně) zůstávají dispoziční práva k majetkové podstatě [§ 2 písm. f) a § 229 odst. 3 písm. d) a e) ins. z.] a v nichž může být dlužník zbaven nezaplacené (a nezřídká velmi podstatné) části svých dluhů, aniž by se ve prospěch uspokojení věřitelů musel vzdát svého majetku [§ 356 odst. 1, § 414 a § 415 ins. z.]. Použití těchto způsobů řešení úpadku proto zákon výslovně podmiňuje tím, že dlužník jedná poctivě, respektive doslova řečeno tím, že není důvodu „*se zřetelem ke všem okolnostem důvodně předpokládat, že [příslušným procesním jednáním dlužníka] je sledován nepoctivý záměr*“ [srov. § 326 odst. 1 písm. a), § 348 odst. 1 písm. b), § 395 odst. 1 písm. a) a § 405 ins. z.].

³⁹ ZOULÍK, F. In: A. Winterová – A. Macková a kol. *Civilní právo procesní*. 7. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Linde, 2014, s. 41. Srov. usnesení NS sp. zn. 29 NSČR 30/2009 ze dne 29. 4. 2010 (R 14/2011) (*in re Geosan*).

⁴⁰ Dosažení dlužníkovu oddlužení dle § 1 písm. b) ins. z. v souladu s osobním vymezením tohoto textu pomíjím.

V kontextu oddlužení interpretuje Nejvyšší soud test poctivosti dlužníkovy záměru zpravidla takto: „*Ustanovení § 395 odst. 1 písm. a) insolvenčního zákona patří k právním normám s relativně neurčitou hypotézou, to jest k právním normám, jejichž hypotéza není stanovena přímo právním předpisem a které tak přenechávají soudu, aby podle svého uvážení v každém jednotlivém případě vymezil sám hypotézu právní normy ze širokého, předem neomezeného okruhu okolností. Vedle okolností příkladmo vypočtených (jako ty, z nichž lze usuzovat na dlužníkovu nepoctivý záměr při podání návrhu na povolení oddlužení) v ustanovení § 395 odst. 3 insolvenčního zákona, s nimiž je soud povinen se vypořádat (vyjdou-li v insolvenčním řízení najevo) vždy, tak bude závěr, že dlužník sleduje podáním návrhu na povolení oddlužení nepoctivý záměr, závislý vždy na posouzení konkrétních okolností, jež vyjdou najevo v rámci daného insolvenčního řízení. Jinak řečeno, nepoctivost dlužníkovy záměru při podání návrhu na povolení oddlužení se nevyčerpává jednáními popsány v § 395 odst. 3 insolvenčního zákona, když k úsudku ve smyslu § 395 odst. 1 písm. a) insolvenčního zákona mohou vést různá jednání dlužníka. Může jít např. o jednání směřující k poškozování věřitelů (lhostejno, že nesankcionované normami trestního práva) v době před zahájením insolvenčního řízení, o zatajování skutečností týkajících se majetkových poměrů dlužníka apod. Naopak, zjištění, že je zde některá ze skutečností uvedených v § 395 odst. 3 insolvenčního zákona, ještě samo o sobě nemusí vést k závěru, že dlužník sleduje podáním návrhu na povolení oddlužení nepoctivý záměr.“⁴¹*

V jiných oddlužovacích rozhodnutích Nejvyšší soud formuloval poctivost dlužníkovy postupu jako vůdčí princip ovládající celé nekonkursní řešení úpadku: „*Z ustanovení § 395 odst. 1 písm. a), odst. 2 písm. b) insolvenčního zákona je zřejmé, že ústředním principem vévodícím způsobu řešení dlužníkovy úpadku oddlužením (jenž má po skončení insolvenčního řízení vyústit v rozhodnutí, jímž bude dlužník zbaven povinnosti k úhradě zbytku svých dluhů) je zásada poctivosti dlužníka [§ 395 odst. 1 písm. a) insolvenčního zákona] a zodpovědného přístupu dlužníka k plnění povinností v insolvenčním řízení. Proto je otázka poctivosti dlužníkových záměrů a otázka, zda dlužník v insolvenčním řízení nekoná lehkomyšlně či nedbale, zkoumána nejen při povolení oddlužení [§ 395 odst. 1 písm. a), odst. 2 písm. b) insolvenčního zákona], nýbrž i při posouzení zda má být oddlužení schváleno (§ 405 odst. 1 insolvenčního zákona), ale (dokonce) i po skončení insolvenčního řízení (coby důvod pro odejmutí přiznaného osvobození od placení zbytku dluhů) [§ 417 odst. 1 insolvenčního zákona]. [...]*“⁴²

Pokud vím, pro reorganizaci podobnou formulaci testu poctivosti dlužníkovy záměru od Nejvyššího soudu dosud nemáme, za citaci však stojí formulace, k níž ve věci *Rezidence Kavčí hory* dospěl Vrchní soud v Praze: „[...] reorganizace jako jeden ze dvou sanačních způsobů řešení úpadku dlužníka je na poctivosti záměru jejího předkladatele celá vystavěna (obdobně jako oddlužení § 389 IZ a násl.)“ (s. 10). „Při rozhodování o návrhu na povolení reorganizace zákon zdůrazňuje roli insolvenčního soudu jako strážce společného zájmu věřitelů (srov. zásady insolvenčního řízení uvedené v § 5 písm. a) IZ). Jestliže dlužník splňuje podmínky subjektivní přípustnosti reorganizace (§ 316 IZ), poskytne věřitelům ekonomicky dostatečnou nabídku uspokojení jejich pohledávek a nelze-li mu

⁴¹ Srov. např. usnesení NS sp. zn. 29 NSČR 14/2009 (KSPH 55 INS 316/2008) ze dne 28. 7. 2011 (in re *Josef Petzold*).

⁴² Srov. např. usnesení NS sp. zn. 29 NSČR 71/2013-B-131 (KSHK 42 INS 3097/2012) ze dne 26. 2. 2014 (in re *Zdena Sejšková*).

přičíst nepoctivý záměr (§ 326 odst. 1 písm. a) IZ), pak soud za podmínky stanovených v § 328 až § 329 IZ reorganizaci povolí. Rozhodnutí soudu přitom není závislé na případném odmítavém stanovisku jednotlivých věřitelů či skupin věřitelů. V jistém slova smyslu tedy může být reorganizace věřitelům vnucena; ti pak mají zásadní vliv na další průběh reorganizace až při hlasování o přijetí reorganizačního plánu (§ 344 a násl. IZ). Insolvenční soud proto nesmí připustit, aby reorganizace byla dosažena (tj. povolena či byl schválen reorganizační plán) v důsledku nepoctivého jednání dlužníka. Soud je tím, kdo věřitelům garantuje, že jim nebude vnucena reorganizace dlužníka, který sleduje nepoctivý záměr. Tato podmínka se prolíná celou zákonnou úpravou reorganizace (jak uvedeno výše) nejen ve stadiu povolování reorganizace a schvalování reorganizačního plánu, ale též v průběhu provádění reorganizačního plánu a na samotném konci procesu reorganizace při rozhodnutí, jímž soud vezme na vědomí splnění reorganizačního plánu (§ 364 IZ).“ (s. 11).⁴³

3. OBECNÉ ZÁSADY CIVILNÍHO PROCESU V APLIKACI NA INSOLVENČNÍ ŘÍZENÍ

Při porovnání částí 1 a 2 je na první pohled patrné, že zatímco základní ústavní zásady spravedlivého procesu se při své aplikaci na insolvenční řízení od své podoby v kontextu běžného civilního procesu nijak podstatně neodlišují, specifické zásady insolvenčního řízení (budeme-li je pro nyní *arguendo* akceptovat tak, jak byly navrženy v předchozí části) z velké části nemají v běžném civilním procesu žádné paralely a aplikace některých z nich by dokonce znamenala zásadní deformaci civilního soudního řízení, v každém případě pak civilního soudního řízení sporného.

Toto zjištění předznamenává obtíže, které se běžně vyskytují při aplikaci obecných pravidel civilního procesního práva v kontextu insolvenčního řízení a které některé jurisdikce vedou k tomu, že pro insolvenční řízení používají zvláště k tomu účelu přijatá procesní pravidla.⁴⁴ Česká republika spadá do kategorie jurisdikcí, jež zvláštní procesní pravidla pro vedení insolvenčního řízení nemají. Pravidlem upravujícím použití obecných předpisů o civilním soudním řízení v řízení insolvenčním je § 7 ins. z., který po posledních změnách, provedených k 1. 1. 2014 tzv. revizní novelou ins. z. (zákon č. 294/2013 Sb.) zní: „Nestanoví-li tento zákon jinak nebo není-li takový postup v rozporu se zásadami, na kterých spočívá insolvenční řízení, použijí se pro insolvenční řízení a pro incidenční spory přiměřeně ustanovení občanského soudního řádu týkající se sporného řízení, a není-li to možné, ustanovení zákona o zvláštních řízeních soudních; ustanovení týkající se výkonu rozhodnutí nebo exekuce se však použijí přiměřeně jen tehdy, jestliže na ně tento zákon odkazuje.“

Toto pravidlo vystihuje nejistotu plynoucí z legislativního řešení spoléhajícího na aplikaci obecných pravidel civilního procesu samo o sobě. Kromě prvního parametru (existence jiného právního pravidla obsaženého v insolvenčním zákoně) jsou všechny další parametry definující aplikační rozhraní velmi neostře a proto *ex ante* obtížně předvídatelné⁴⁵ – to platí, ať již jde o „zásady, na nichž spočívá insolvenční řízení“,

⁴³ Usnesení VSPH sp. zn. 4 VSPH 646/2015 (MSPH 79 INS 13739/2014) ze dne 5. 10. 2015 (*in re Rezidence Kavčí hory*).

⁴⁴ Srov. např. anglické *Insolvency Rules 1986* nebo americké *Federal Rules of Bankruptcy Procedure*.

⁴⁵ Srov. KAPLOW, L. Rules versus Standards: An Economic Analysis. *Duke Law Journal*. 1992, Vol. 42, No. 3, s. 577.

o „*přiměřenou aplikaci*“ ustanovení o s. ř. o sporném řízení, nebo o „*nemožnost*“ takové aplikace a z ní plynoucí nutnost použití ustanovení zákona o zvláštních řízeních soudních (zákon č. 292/2013 Sb., dále jen „z. z. ř. s.“).

Za tohoto legislativního stavu může být na místě vycházet při rozhodnutí, která pravidla o s. ř. či z. z. ř. s. v insolvenčním řízení použít a která nikoli, z obecných zásad (či odvětvových principů) civilního soudního řízení a z jejich porovnání se zásadami řízení insolvenčního. Je evidentní, že exaktnosti takovým postupem dosáhnout nelze, mimo jiné proto, že obecné zásady civilního soudního řízení nejsou v českém právu vůbec kodifikovány,⁴⁶ přesto tento postup slibuje při aplikaci § 7 ins. z. větší míru metodologické konzistentnosti než nahodilé listování v o. s. ř. nebo v z. z. ř. s.

3.1 Zásada dispoziční v. zásada oficality

Zásada dispoziční a zásada oficality „*odpovídají na otázku, kdo vůbec zahajuje řízení, vymezuje jeho předmět a může s řízením a jeho předmětem nakládat*“.⁴⁷ „*V procesu ovládaném dispoziční zásadou mohou účastníci disponovat řízením např. tak, že žalobce podáním žaloby řízení zahájí, zpětvetím žaloby přivodí zastavení řízení soudem nebo žalovaný podáním vzájemné žaloby rozšíří předmět řízení.*“⁴⁸ Dispoziční zásada se promítá v oblasti zahájení řízení, předmětu sporu, opravných řízení a skončení řízení.⁴⁹ Zásada oficality „*naopak v procesu znamená, že procesní iniciativa je v rukou soudu, který sám rozhoduje o zahájení určitého řízení [...] a zároveň vymezuje předmět tohoto řízení. Takové řízení má sice rovněž účastníky (řízení bez účastníků nepřichází pojmově v úvahu), avšak ti jsou omezeni v možnosti svými úkony řízení ovlivňovat.*“⁵⁰

Již výše přetištěné citace by měly postačit k tomu, aby bylo zřejmé, že v insolvenčním řízení se zásada dispoziční a zásada oficality střídají a prolínají, a to nejen v závislosti na tom, ve které fázi (jak jsou přehledně shrnuty např. v § 229 odst. 3 ins. z.) se insolvenční řízení právě nachází, ale i v rámci těchto fází.

Není sporu o tom, že insolvenční řízení dle ins. z. lze zahájit pouze na návrh dlužníka nebo věřitele (§ 97 odst. 1 a odst. 5 ins. z.), což je silným projevem dispoziční zásady.⁵¹ Rovněž způsob řešení úpadku je předmětem dispozice účastníků řízení (srov. § 150, § 317 odst. 1 anebo § 347 ins. z.), stejně jako např. konkrétní povaha reorganizačních opatření (§ 341 ins. z.). Také podání opravných prostředků je v dispozici účastníků řízení.⁵²

Na druhou stranu platí, že předmětem insolvenčního řízení může být pouze řešení úpadku nebo hrozícího úpadku dlužníka⁵³ [§ 1 písm. a) ins. z.] a dlužníkův úpadek nebo hrozící úpadek může být řešen pouze způsoby předepsanými zákonem (§ 4 ins. z.) – dispozice účastníků řízení je v tomto ohledu omezená. Insolvenční soud smí vydat a změ-

⁴⁶ WINTEROVÁ, A. In: A. Winterová – A. Macková. *Civilní právo procesní*, s. 61.

⁴⁷ LAVICKÝ, P. In: P. Lavický a kol. *Moderní civilní proces*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 37.

⁴⁸ WINTEROVÁ, A. In: A. Winterová – A. Macková. *Civilní právo procesní*, s. 73.

⁴⁹ LAVICKÝ, P. In: P. Lavický a kol. *Moderní civilní proces*, s. 37.

⁵⁰ WINTEROVÁ, A. In: A. Winterová – A. Macková. *Civilní právo procesní*, s. 74.

⁵¹ Státní zastupitelství může toliko vstoupit do zahájeného insolvenčního řízení, nemá však právo jej zahájit (§ 7c ins. z.).

⁵² Ovšem s tím, že opravný prostředek může podat i státní zastupitelství, což je „účastník“ velmi atypický, jelikož na dlužníkově úpadku a jeho řešení nemá ekonomický zájem – § 69 ins. z.

⁵³ Nebo oddlužení dlužníka ve smyslu § 1 písm. b) ins. z., tím se však tento text nezabývá.

nit i bez návrhu předběžná opatření (§ 82 odst. 1, § 140 odst. 1, § 245 odst. 4 a § 324 odst. 2 ins. z.) a celou řadu dalších rozhodnutí (viz např. § 31 odst. 1 ins. z., § 32 odst. 1, § 63 odst. 3, § 109 odst. 6, § 112, § 113, § 124 odst. 2, § 158, § 201 odst. 3, § 203 odst. 1, § 266 odst. 3, § 308 odst. 1, § 314 odst. 2, § 332 odst. 1, § 339 odst. 4 nebo § 347 odst. 5 ins. z.), což lze považovat za velmi silný projev zásady oficiality. Zpětvzetím insolvenčního návrhu může navrhovatel docílit ukončení insolvenčního řízení pouze do vydání rozhodnutí o úpadku, nikoli již poté (§ 129 a § 130 ins. z.). Dispozice účastníků ohledně předmětu řízení v konkursu je silně omezená (§ 244 ins. z.).

Ačkoli projevy dispoziční zásady v insolvenčním řízení vedeném dle ins. z. rozhodně nejsou triviální (což je projevem toho, že ins. z. se snaží dosáhnout tržně konformního uspořádání vztahů dotčených úpadkem), zásada oficiality se zde projevuje velmi silně, a to především ve fázích po vydání rozhodnutí o úpadku. Tuto skutečnost lze interpretovat jako reakci zákonodárce na tržní selhání, která úpadek provázejí (ať již plynou z problému sdíleného statku, z nejrůznějších verzí *ex ante* nebo *ex post* oportunistu účastníků řízení nebo z problému racionální apatie věřitelů v případech, kdy se dlužníková majetková podstata jeví málo hodnotnou). V terminologii, kterou používal F. Klein, lze úpadek a spory z něj plynoucí popsat jako „sociální zlo“ a insolvenční řízení podstatně ovlivňované zásadou oficiality vnímat jako nástroj co nejrychlejšího a nejehospodárnějšího překonání tohoto zla,⁵⁴ tedy jako nástroj maximalizace společenského blahobytu.⁵⁵

Střídání a prolínání projevů zásady dispoziční a zásady oficiality v insolvenčním řízení podle mého soudu také znamená, že pokusy kategorizovat insolvenční řízení v dichotomii řízení sporného a nesporného budou z podstaty věci neproduktivní a přinesou více nedorozumění než porozumění.⁵⁶ Produktivnějším analytickým postupem je podle mého soudu smířit se s tím, že insolvenční řízení se této binární kategorizaci vzpírá, a snažit se příslušnou zásadu (a z ní vyplývající ustanovení o. s. ř. či z. z. ř. s.) v insolvenčním řízení aplikovat pragmaticky, tj. tak, jak to v souladu s ústavními a specifickými zásadami insolvenčního řízení vyžaduje povaha právě řešené procesní situace.

3.2 Zásada projednací v. zásada vyšetřovací

Zásada projednací a zásada vyšetřovací „vymezují iniciativu a odpovědnost za objasnění skutkového stavu. Vyšetřovací zásada ukládá soudu, aby sám z úřední povinnosti bez ohledu na přednesy stran a jejich návrhy objasnil všechny právně významné skutečnosti. Projednací zásada v její ryzí liberální podobě ponechává výlučně na stranách, jaké skutečnosti do řízení uvedou a jaké důkazní návrhy učiní. Jakákoli aktivita soudce je při objasňování skutkového základu rozhodnutí vyloučena. V modifikované podobě zachovává projednací zásada určující roli stran při objasňování skutkového stavu, ale zároveň strany

⁵⁴ LAVICKÝ, P. In: P. Lavický a kol. *Moderní civilní proces*, s. 13.

⁵⁵ KOLLER, CH. *Civil Justice in Austrian-German Tradition. The Franz Klein Heritage and Beyond*. In: A. Uzelac (ed). *Goals of Civil Justice and Civil Procedure in Contemporary Judicial Systems*. Cham: Springer, 2014, s. 37.

⁵⁶ Součástí těchto obtíží může být i skutečnost, že označení „nesporné“ řízení, převzaté z rakouského výrazu „*ausserstreitlich*“, je v kontextu insolvenční nepoznamenáných věřitelskou apatií zcela kontrainuitivní a matoucí. To platí i přes to, že jak říká P. Lavický, „[k]ontradiktornost postavení stran je dána procesním vymezením jejich rolí, nikoliv tím, zda mezi nimi je či není spor. Není proto pojmovým znakem nesporného řízení okolnost, že mezi účastníky nedošlo ke sporu.“ LAVICKÝ, P. In: P. Lavický a kol. *Zákon o zvláštních řízeních soudních. Zákon o veřejných rejstřících*. Praha. Wolters Kluwer, 2015, s. 4.

omezuje uložením povinnosti pravdivosti a úplnosti a dále posiluje postavení soudu tím, že mu umožňuje aktivně zasahovat do zjišťování skutkového stavu.⁵⁷ „Proces ovládaný vyšetřovací zásadou vylučuje sice povinnost účastníků uvádět rozhodné skutečnosti a nabízet důkazy, ale nespojuje tuto povinnost s procesními břemeny [...]. Povinností soudu je věc náležitě vyšetřit.“⁵⁸ „Modernímu spornému procesu je vyšetřovací zásada cizí; používá se proto pouze v těch řízeních, v nichž převažuje veřejný zájem na pravdivém objasnění skutkového stavu.“⁵⁹

Z výše uvedeného se logicky podává, že zásada projednací se v designu civilního procesu pojí se zásadou dispoziční a zásada vyšetřovací se zásadou oficiality.⁶⁰

Jak jsme viděli výše, zásada dispoziční se se zásadou oficiality v insolvenčním řízení střídá a prolíná tak, že je nesnadné je oddělit a insolvenční řízení v tomto smyslu kategorizovat. Platí však, že počáteční fáze insolvenčního řízení (tj. fáze mezi podáním insolvenčního návrhu a rozhodnutím o úpadku) je dispoziční zásadou charakterizována silněji než fáze následující – jinak než na návrh nelze insolvenční řízení zahájit a ukončit jej zpětvzetím návrhu lze pouze v této fázi. Velmi paradoxně proto působí, že v jediném pravidle, v němž se ins. z. výslovně věnuje odpovědnosti za objasnění skutkového stavu (§ 86 ins. z.), aplikuje právě na tuto fázi *zásadu vyšetřovací*, nikoli *zásadu projednací*. K porozumění tomuto paradoxu je třeba nahlédnout do historie oboru v tuzemsku, konkrétně do usnesení sp. zn. III. ÚS 363/96 ze 17. 3. 1997, v němž ÚS pro účely ZKV judikoval, že „na řízení o prohlášení konkursu se vztahují základní zásady občanského soudního řízení, zejména zásada dispoziční, z níž pro účastníky soudního řízení vyplývá, že mají uvádět své návrhy a dokazovat svá tvrzení. Soud v tomto řízení není veden zásadou oficiality.“ Z faktických okolností reprodukováných v daném rozhodnutí ÚS je přitom patrné, že se jednalo o věřitelský návrh na prohlášení konkursu, jemuž se dlužník nebránil procesně kvalifikovaným způsobem. Ačkoli důvodová zpráva k § 86 ins. z. to neuvádí výslovně, z ustanovení je patrné, že jeho účelem bylo právě překonání této judikatury. V poměrech ins. z. k tomu Nejvyšší soud ve věci *Geosan* výslovně uvedl, že „ve spojení s [§ 85 a 133 ins. z. citovanými v rozhodnutí výše, pozn. autora] se dále u insolvenčního návrhu věřitele prosazuje úprava obsažená v ustanovení § 86 insolvenčního zákona, podle které v insolvenčním řízení je insolvenční soud povinen provést i jiné důkazy potřebné k osvědčení dlužníkova úpadku nebo jeho hrozícího úpadku, než byly účastníky navrhovány (dokazování lze i v insolvenčním řízení provádět jen při jednání) [...]. Prostřednictvím ustanovení § 86 insolvenčního zákona se v označené fázi insolvenčního řízení prosadila zásada vyšetřovací, jejíž existence i v poměrech občanského soudního řádu vylučuje úvahy o zákonné koncentraci řízení [...]“.⁶¹ I zde se jednalo o situaci, kdy byl podán věřitelský insolvenční návrh, dlužník se mu ovšem kvalifikovaně bránil a ubránil. V kontextu výše řečeného je podle mého názoru třeba uzavřít, že výslovným zavedením vyšetřovací zásady

⁵⁷ LAVICKÝ, P. In: P. Lavický a kol. *Moderní civilní proces*, s. 37.

⁵⁸ WINTEROVÁ, A. In: A. Winterová – A. Macková. *Civilní právo procesní*, s. 75. K oněm „procesním břemenům“ platí, že „každá procesní strana [je] zatížena důkazním břemenem ohledně skutečností odpovídajících skutkovým znakům ji příznivé právní normy, tj. právní normy, z níž pro sebe dovozuje právní následky. Tyto skutečnosti [...] je procesní strana zatížena důkazním břemenem nucena zcela konkrétně a určitě tvrdit, a navrhnout k projednání svých tvrzení důkazy.“ LAVICKÝ, P. In: P. Lavický a kol. *Moderní civilní proces*, s. 53.

⁵⁹ LAVICKÝ, P. In: P. Lavický a kol. *Moderní civilní proces*, s. 51.

⁶⁰ WINTEROVÁ, A. In: A. Winterová – A. Macková. *Civilní právo procesní*, s. 75–76.

⁶¹ Usnesení NS sp. zn. 29 NSČR 30/2009 ze dne 29. 4. 2010 (R 14/2011) (*in re Geosan*), ad II.

pro účely vymezení odpovědnosti za zjištění skutkového stavu v souvislosti s tvrzeným úpadkem či hrozícím úpadkem dlužníka zákonodárce v § 86 ins. z. neučinil nic více, než že tuto specifickou skutkovou otázku výslovně identifikoval jako jednu z těch, u nichž silně „*převažuje veřejný zájem na pravdivém objasnění skutkového stavu*“,⁶² a to zejména v souvislosti s riziky, která s sebou použití insolvenčního řízení přináší (srov. zásadu „*restriktivního použití insolvenčního řízení*“ uvedenou v části 2.12 výše), a s přihlédnutím k citované (a koncepčně neudržitelné) judikatuře Ústavního soudu. Neznamená to však, že by z výslovného ustanovení § 86 ins. z. bylo možno *a contrario* dovozovat, že v jiných fázích insolvenčního řízení či ohledně jiných dílčích skutkových okolností se vyšetřovací zásada neuplatní. Instruktivní je v tomto ohledu § 5 německé InsO, nadepsaný podobně jako § 5 ins. z. „*zásady [insolvenčního] řízení*“ (*Verfahrensgrundsätze*). Ve srovnání s filosofickým pojetím českého § 5 je německý § 5 přízemnější, zato ale hned v odstavci 1 výslovně uvádí, že „*insolvenční soud je ex officio povinen vyšetřit všechny okolnosti, které mají pro vedení insolvenčního řízení význam. Za tím účelem je zejména oprávněn vyslechnout svědky a znalce.*“⁶³ Jedná se o zcela jednoznačné vyjádření zásady vyšetřovací pro celé insolvenční řízení.⁶⁴

S ohledem na výše podaný výklad je dle mého názoru třeba ustanovení § 86 ins. z. vykládat jako prevenci před myšlenkovou zkratkou, jejímuž svodu v minulosti podlehl i Ústavní soud a jež by se dala označit výrokem: „*s dispoziční zásadou*“ (jíž je úvodní fáze insolvenčního řízení evidentně ovládána) „*se automaticky pojí projednací zásada*“ (jejíž aplikace ovšem s ohledem na zásadu restriktivního použití insolvenčního řízení v tomto případě přesto není namístě). Pokud jde o další fáze insolvenčního řízení či jiné skutkové okolnosti pro jeho vedení podstatné, je namístě vycházet z toho, že vyšetřovací zásada se prosadí přinejmenším všude tam, kde má procesní iniciativu insolvenční soud *ex officio*, tedy zejména v případech, kdy je insolvenční soud výslovně oprávněn rozhodovat i bez návrhu účastníků (srov. např. ustanovení citovaná v pasáži o zásadě dispoziční a zásadě oficiality výše). Ovšem i v případech, kdy zákon předpokládá dispoziční úkon některého z účastníků, může být odpovědnost na zjištění skutkového stavu věcí insolvenčního soudu, zejména tam, kde to vyžaduje ochrana veřejného zájmu [srov. např. podání návrhu na povolení reorganizace a jeho zkoumání soudem z hlediska dobré víry, respektive poctivého záměru – § 317 odst. 2 a § 326 odst. 1 písm. a) ins. z.].⁶⁵

3.3 Zásada arbitrárního pořádku v. zásada legálního pořádku

Zásada arbitrárního pořádku (též zásada jednotnosti řízení) „*znamená, že řízení tvoří od zahájení až do vydání rozhodnutí jeden celek, v němž není závazně stanoven sled či postup procesních úkonů. Tento postup je stanoven pouze rámcově, tak jak je dán logikou věci, v podstatě jej určuje soud (proto též arbitrární neboli libovolný pořádek).*“⁶⁶

⁶² LAVICKÝ, P. In: P. Lavický a kol. *Moderní civilní proces*, s. 51.

⁶³ „*Das Insolvenzgericht hat von Amts wegen alle Umstände zu ermitteln, die für das Insolvenzverfahren von Bedeutung sind. Es kann zu diesem Zweck insbesondere Zeugen und Sachverständige vernehmen.*“

⁶⁴ Srov. PRÜTTING, H. *Allgemeine Verfahrensgrundsätze der Insolvenzordnung*. In: K. Fuchs (ed.). *Kölner Schrift zur Insolvenzordnung. Das neue Insolvenzrecht in der Praxis*, s. 222.

⁶⁵ Srov. výše již citované usnesení VSPH sp. zn. 4 VSPH 646/2015 (MSPH 79 INS 13739/2014) ze dne 5. 10. 2015 (*in re Rezidence Kavčí hory*).

⁶⁶ WINTEROVÁ, A. In: A. Winterová – A. Macková. *Civilní právo procesní*, s. 77.

Naproti tomu zásada legálního pořádku (též zásada koncentrační) „*znamená, že řízení se rozpadá do určitých stádií, v nichž je nutno provést vždy ty úkony, pro něž je procesní stádium určeno, pod sankcí prekluze. Procesní úkony jsou tak ze zákona koncentrovány (odtud zásada koncentrační)*“.⁶⁷

Je zřejmé, že insolvenční řízení dle ins. z. je do velké míry ovládáno zásadou legálního pořádku⁶⁸ – o úpadku se rozhoduje pouze v úvodní fázi řízení (§ 97 a násl. ins. z.), o způsobu řešení úpadku se rozhoduje ve fázi následující (§ 148 a násl. ins. z.), a i v rámci jednotlivých způsobů řešení úpadku je postup v řízení do značné míry pevně předepsán zákonem (§ 244 a násl., § 317 a násl. ins. z.). Pohledávky lze do insolvenčního řízení přihlásit pouze do uplynutí propadné lhůty stanovené zákonem [§ 136 odst. 2 písm. d) ins. z.], atd. Insolvenční soud nemá oprávnění zmeškání lhůt prominout (§ 83 ins. z.).

Od koncentrace nastávající v důsledku zásady legálního pořádku je třeba odlišit koncentraci skutkovou, stanovenou pravidly typu § 114c nebo 118b o. s. ř. Tento typ koncentrace se zásadně uplatní jen ve sporném nalézacím řízení.⁶⁹ Jak Nejvyšší soud uvedl v rozhodnutí ve věci *Geosan*, „*k mezím dokazování v insolvenčním řízení Nejvyšší soud uvádí, že poukaz druhého dovolatele na ustanovení § 118b o. s. ř. je v daných souvislostech nepřiléhavý. Uvedené ustanovení ve znění účinném do 30. června 2009, jež bylo rozhodné v řízení před insolvenčním soudem a (vzhledem k dikci bodu 10., části první, článku II. zákona č. 7/2009 Sb.) v řízení před odvolacím soudem, se týká pouze incidenčních sporů (srov. jejich definice v § 2 písm. d/ insolvenčního zákona) a nikoli vlastního insolvenčního řízení. [...] Pro (první) fázi insolvenčního řízení, která začíná podáním insolvenčního návrhu a končí rozhodnutím o něm způsoby popsanými v § 136 a § 142 insolvenčního zákona, má nadto insolvenční zákon zvláštní úpravu, vylučující úvahy o bytí i jen přiměřené aplikaci § 118b o. s. ř. (lhostejno, v jakém znění)*“.⁷⁰

3.4 Zásady dokazování v insolvenčním řízení

Zásady dokazování v insolvenčním řízení jsou v tuzemských poměrech poněkud neujasněné. Ne snad proto, že by existovaly pochybnosti o tom, zda se aplikuje zásada volného hodnocení důkazů či legální teorie důkazní,⁷¹ ale proto, že judikatura Nejvyššího soudu je v rámci jím obecně akceptované teorie volného hodnocení důkazů⁷² poněkud nestabilní, jde-li o způsob provádění listinných důkazů.

Jak již bylo uvedeno výše, v rozhodnutí ve věci *Geosan* Nejvyšší soud výslovně uvedl, že „*dokazování lze i v insolvenčním řízení provádět jen při jednání*“ (srov. § 122 odst. 1 o. s. ř.). Na druhou stranu ale v rozhodnutí ve věci *Hájek* Nejvyšší soud uvedl, že „*o tom, zda insolvenční správce má být zproštěn funkce (podle § 32 insolvenčního zákona), rozhoduje insolvenční soud, po slyšení insolvenčního správce (tedy na základě vysvětlení, jež insolvenční správce podal k turzením osoby, jež žádá jeho zproštění) a na základě obsahu insolvenčního spisu, jenž by měl příslušná turzení potvrzovat nebo vyvracet*“.

⁶⁷ Ibidem, s. 78.

⁶⁸ Obdobně ZOULÍK, F. *Zákon o konkursu a vyrovnání. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 1998, s. 19.

⁶⁹ CHALUPA, R. In: P. Lavický a kol. *Moderní civilní proces*, s. 105.

⁷⁰ Usnesení NS sp. zn. 29 NSČR 30/2009 ze dne 29. 4. 2010 (R 14/2011) (*in re Geosan*), ad II.

⁷¹ WINTEROVÁ, A. In: A. Winterová – A. Macková. *Civilní právo procesní*, s. 76–77.

⁷² Usnesení NS sp. zn. 29 NSCR 2/2014 ze dne 26. 8. 2015 (R 48/2016) (*in re Vítek Hájek*) a judikatura k § 132 o. s. ř. tam citovaná.

*Hodnotící skutkové soudy o (ne)opodstatněnosti návrhu, aby insolvenční správce byl zproštěn funkce, pak insolvenční soud zásadně přijímá na základě obsahu spisu, aniž by formálně prováděl dokazování listinami tvořícími obsah insolvenčního spisu.*⁷³

Upřímně řečeno příliš nerozumím tomu, jak by bylo možné skloubit citovanou pasáž z rozhodnutí *Geosan* s citovanou pasáží z rozhodnutí ve věci *Hájek*. Rozhodování „na základě obsahu spisu, aniž by soud formálně prováděl dokazování listinami tvořícími obsah spisu“ se mi za stávající právní úpravy o. s. ř. jeví jako protimluv, a to tím spíše, že § 122 odst. 2 o. s. ř. označuje obsah spisu výslovně *jako podnět k provedení důkazu*. Problém podle mého názoru nespočívá ani tak v předpisech ins. z. nebo v judikatuře NS, ale v koncepci dokazování podle o. s. ř., který i u listinných důkazů založených v soudním spisu trvá (v moderních podmínkách nesmyslně, což obzvláště platí o podmínkách insolvenčního řízení, v němž je plný obsah spisu online k dispozici všem účastníkům řízení a v němž platí výslovná zásada rychlosti a hospodárnosti) na tom, aby se i listinné důkazy „prováděly“ na jednání spíše, než aby byly provedeny tím, že jsou obsaženy ve spisu a – nezpochybní-li žádný účastník řízení jejich autenticitu – soud k nim jednoduše přihlížne, přesně tak, jak to uvedl NS v rozhodnutí ve věci *Hájek*. Pnutí odhalené rozhodnutími NS ve věcech *Geosan* a *Hájek* by možná mohlo posloužit k tomu, aby zákonodárce anomálii předepsaného způsobu dokazování listinami odstranil – pokud ne hned pro civilní proces obecně, pak alespoň pro řízení insolvenční.⁷⁴

4. ZÁVĚR

Cílem tohoto článku bylo učinit první krok směrem k systemizaci a k obsahovému definování zásad ovládajících insolvenční řízení jako zvláštní druh civilního procesu. Zatímco zásady ústavněprávní působí napříč všemi druhy civilního procesu univerzálně, specifické zásady insolvenčního řízení jsou v mnoha ohledech unikátní, rozporné s běžnými intuicemi praktiků civilního procesu a do jiných druhů civilního soudního řízení z velké části nepřenosné. Největší interpretační potíže a nejistoty vznikají na rozhraní mezi zásadami insolvenčního řízení a obecnými odvětvovými zásadami civilního procesu v důsledku legislativního rozhodnutí použít i pro účely insolvenčního řízení podpůrně obecné procesní kodexy civilního sporného (primárně) a „nesporného“ (sekundárně) řízení. Unikátní povaha insolvenčního řízení znamená, že toto legislativní řešení je poznamenáno značnou *ex ante* nejistotou účastníků řízení, což je výsledek charakteristický pro každou regulaci, která spoléhá na obecné principy namísto konkrétních pravidel. V otázce předpisů upravujících průběh soudního řízení je však taková nejistota obzvláště problematická.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Skutečností je, že podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva není možnost účastníků řízení dozvědět se o veškerém důkazním materiálu naplněna již tím, že důkaz leží ve spise – rozhodnutí č. 19075/91, *Vermeulen proti Belgii* ze dne 20. 2. 1996, č. 36590/97, *Götz proti Turecku* ze dne 11. 7. 2002, citováno dle MOLEK, P., 2012, s. 221. Na druhou stranu, pokud u veřejného elektronického spisu toho druhu, jaký je veden pro insolvenční řízení dle ins. z., ob stojí z hlediska práva na spravedlivý proces doručení prostřednictvím insolvenčního rejstříku pro všechny praktické účely, včetně doručení oznámení o zahájení řízení, předvolání k jednání, atd., měl by tento on-line spis postačit i pro účely „provedení“ písemných důkazů. A pokud nikoli, pak se problém nedá vyřešit ani takovou slovní ekvilibristikou, jakou NS předvedl ve věci *Hájek*.

Fundamental Principles of Insolvency Proceedings

Tomáš Richter

Abstract: Viewed from the vantage point of procedural law, insolvency proceedings are a specific type of civil proceedings characterised by several unique features. It is the goal of this article to start a discussion on the taxonomy and the substantive definition of the fundamental procedural principles of this particular type of proceedings, a goal thus far rather neglected by legal research on Czech insolvency law. The article is structured as follows: part one deals with selected, practice-relevant constitutional principles common to all types of civil proceedings and focuses on those features of insolvency proceedings that are likely to harbour particular risks of infringement of those principles. Part two contains a proposal of a set of principles unique to insolvency proceedings conducted pursuant to the Czech Insolvency Act, including those which the Act spells out expressly and those that are implicit to it. Part three deals with a selection of the generally accepted principles of civil proceedings and with their application within insolvency proceedings. Part four concludes. The article is limited to issues arising in corporate insolvencies.

Key words: insolvency, constitutionality of insolvency proceedings, the right to fair trial in insolvency, specific procedural principles of insolvency proceedings, general principles of civil proceedings